

Вадим Рубель

**ХТО І ЯК ПОЧАВ ВЕЛИКУ СЕЛЯНСЬКУ ВІЙНУ
874–884 рр. В КИТАЇ?
(Несподіваний аспект проблеми)**

Проблема адекватного осмислення причин виникнення, сутності та характеру масових селянських воєн не є новою для історичної науки, в тому числі і для китаїстики. Причому традиційно вважалося, що концептуально означена тематика вже в цілому зрозуміла, а полем для подальшої роботи спеціалістів є лише детальніше уточнення конкретного перебігу подій, які стосуються того чи іншого дрібного аспекту даного народного руху. І хоча кожна наукова праця, присвячена цій проблематиці, мала певні індивідуальні особливості, фундаментальні параметри та низка загальноновизнаних аксіом сприймалися їхніми авторами як базові і без будь-якої спроби документального підтвердження. Як тези їх можна представити у кількох пунктах.

1. Причиною всіх селянських воєн є погіршення матеріального і соціального статусу селянства.

2. Селянська війна, як піковий вияв масового народного невдоволення, завжди починається стихійно, а її лідери та учасники не мають чіткої програми соціальної перебудови та доволі примарно уявляють перспективи державної розбудови країни в разі перемоги повстанців.

3. Вожді селянських мас у селянській війні щиро билися за звільнення простого народу від гнобителів, а отже є героями та мучениками боротьби за щастя всіх трудящих та знедолених.

4. Боротьба селянських мас за звільнення в процесі селянської війни носила чітко виражений класовий характер боротьби бідних супроти багатих, а тому сільські багатії та багаті городяни підтримували під час бойових дій урядові війська, а союзником повстанців завжди виступала міська біднота, причому "більшість городян співчувала та підтримувала повстанців" [История... 1970, 226].

5. "Конкретної програми дій повстанці не мали" [История... 1987, 179], і це стало причиною поразки всіх селянських воєн, оскільки, навіть розгромивши урядові війська, селяни, прийшовши до влади, не знали, як зробити щасливими всіх трудящих, не хотіли далеко йти від власних сіл, не розуміли потреби у знищенні самої системи гноблення людини людиною тощо. Отже, причиною поразки селянства у селянській війні є її анархічність та відсутність у повсталих чітких програмних соціальних орієнтирів, "роздрібленість, обмеженість й організаційна розхлябаність, притаманні селянству" [Очерки... 1959, 252].

6. Незважаючи на поразку, кожна селянська війна ставала об'єктивно прогресивним явищем історії, бо сприяла послабленню системи гноблення, примушувала владу зменшувати податковий прес на виробника і тим "створювала для землеробів сприятливі умови господарювання" [История... 1987, 180].

Ці шість постулатів десятиліттями вважалися істинами, що не потребують доказів, а тому ніким не перевірялися і тим більше – не ставилися під

сумнів. Проте неупереджений аналіз свідчень, які містяться у документах, примушує достеменно переглянути догматизовані погляди на феномен народних рухів та їхню роль в загальнолюдському цивілізаційному процесі. Зокрема, це стосується грандіозної селянської війни 874–884 рр. в Китаї, в історії та історіографії якої у сконцентрованому вигляді проявилися усі характерні риси селянських воєн взагалі та усі принципові вади традиційного погляду на них з боку фахівців [История... 1974, 85–98; Конрад 1974, 384–388; Очерки... 1959, 240–254; Смолин 1974; Смолин 1988; Крюков... 1984; Levy 1955].

Отже, почнемо з передумов селянської війни IX ст., реконструювати які можна доволі детально за допомогою двох основних джерел, в яких висвітлюються події, пов'язані з кризою та крахом імперії Тан. Йдеться про офіційну хроніку “Сінь Тан шу” (“Нова Ганська історія”), створену групою придворних істориків за наказом імператора в середині X ст., та історичний роман (тобто літературний твір на історичну тематику) “Сінь бянь у-дай ши пінхуа” (“Нове пінхуа з історії усіх П'яти династій”), написаний невідомим китайським автором часів династії Південна Сун (1127–1279).

Перше, що викликає одразу низку заперечень, це теза про стихійний характер війни, про те, що селянська війна може вирости із неорганізованих народних бунтів. Не є таємницею, що будь-які погано підготовлені повстання (не кажучи вже про просто стихійні бунти) будь-яка влада легко придушує мінімальними силовими зусиллями. У ситуації з селянами армії достатньо за допомогою зброї розсіяти неозброєних бунтівників, після чого здійснення каральної операції, як правило, завершується прилюдною стратою підбурювачів і биттям батогами (чи палицями) усіх інших винуватців. Але в ситуації з подіями 874 р. у Китаї результат виявився прямо протилежним: урядові війська були швидко розсіяні, а повстанці не забарилися перейти до активних наступальних операцій. Вже одне це ніяк не в'яжеться з існуючим в історіографії поглядом на механіку початку війни як на стихійний виступ неорганізованих селянських мас. Тим більше, що давно відомо: для успіху повстання його треба ретельно готувати, а це під силу тільки потужній та впливовій організації, яка б могла розробити план виступу, узгодити час і місце повстання, забезпечити його зброєю, підготувати групи професійних бойовиків, котрі в узгоджений час зможуть швидко захопити вузлові об'єкти в місцевості, де починається повстання (органи влади, мости, типографії, редакції газет тощо), і вже потім, оголосивши співвітчизникам свої цілі (у маніфесті, зверненні чи відозві), або отримати від них підтримку (і тоді перейти до активних наступальних бойових дій проти уряду, як сталося у Петрограді в жовтні 1917 р.), або залишитись не почутими широкими народними масами, після чого такий виступ теж відносно швидко придушується регулярними частинами вірних владі військ (як сталося у тому ж Санкт-Петербурзі з декабристами у грудні 1825 р.). Отож починати варто з пошуку організації, яка ретельно підготувала та успішно здійснила результативний (а отже детально розпланований, а ніяк не стихійний) вибух народного невдоволення.

Новітній історії відомі різні типи організацій (партії, рухи, народні фронти тощо), які починали та переможно здійснювали державні перевороти, повстання та революції, однак середньовічний Китай таких політичних інсти-

туцій не знав. Ось чому пошук організації, котра підготувала й розпочала велику селянську війну 874–884 рр. у Китаї, варто здійснити через фактор персоналій, а точніше шляхом з'ясування політичного обличчя тих, хто очолив та скерував дії повстанців.

Імена верховних вождів селянської війни 874–884 рр. в Китаї добре відомі й неодноразово згадуються як у названих джерелах, так і в солідних наукових дослідженнях. Звали їх Ван Сяньчжи та Хуан Чао. Та чомусь, окрім детального опису бойової участі безпосередньо у війні, істориків майже не цікавило їхнє життя до повстання. В літературі згадується тільки те, що обидва вони займалися до війни торгівлею сіллю та невдало намагалися здати екзамени на чиновницько-науковий ступінь цзіньши. Що ж до соціального походження цих людей, то на нього традиційна історіографія взагалі не звертала серйозної уваги. Тому спробуємо розібратися в цьому питанні самостійно.

Про соціальне походження Ван Сяньчжи в джерелах згадок немає, але добре відома його “професійна” спрямованість часів власного повноліття: за даними пінхуа він заробляв на життя “контрабандною торгівлею сіллю” [Пінхуа... 2000, 20–21], тобто протизаконним, але надзвичайно прибутковим бізнесом. Залишається питання тільки про бандитський масштаб Ван Сяньчжи, але на цей аспект проблеми однозначну відповідь дає офіційна хроніка “Сінь Тан шу”, де говориться прямим текстом, що коли “другого року правління Цяньфу (874–875 р.) відомий бучжоуський розбійник Ван Сяньчжи підняв заколот, ...у нього була банда з трьох тисяч людей” [Сінь Тан шу 2000, 46]. Тут варто пригадати, що для здійснення протизаконної торгівлі сіллю необхідно мати доволі численну та добре організовану інфраструктуру таємних виробників, складів, куплених та корумпованих чиновників, оптових і роздрібних кримінальних торговців, бойовиків для захисту “бізнесу” від конкурентів і армійсько-поліцейських переслідувань тощо. Коротко кажучи, необхідно мати організацію, яка і за специфікою роботи, і за організаційною структурою, і за кримінальною прибутковістю абсолютно нагадує сучасну наркомафію, та погодимось, що навіть зараз серед впливових наркобаронів не часто можна почути про “авторитетів”, які керують бандами в три тисячі (!) горлорізів. Ван Сяньчжи належав до таких, тобто до еліти кримінального світу, був бандитом найвищого розмаху і, явно, відповідної жорстокості та кривавості. Тому й контролював не менше семи банд (очолюваних Шан Цзюньчжаном, Чай Цунем, Бі Шидо, Цао Шиюном, Лю Яньчжаном, Лю Ханьхуном і Лі Чжунба) по всій провінції Хенань [Сінь Тан шу 2000, 46].

Тепер про другого селянського ватажка – Хуан Чао. Його походження ще менше нагадує біографію борця за щастя всіх трудящих. Пінхуа, автор якого описував Хуан Чао з явною прихильністю і навіть з певним захопленням, свідчить, що походив він з родини “багатої людини на ім'я Хуан Цзундань”, який “торгував сіллю та любив збирати навколо себе непуцящу молодь” [Пінхуа... 2000, 15]. Враховуючи, що торгівля сіллю в тогочасному Китаї була оголошена державною монополією (як і торгівля чаєм, лаком, бамбуком, деревиною та залізом), а за її порушення карали биттям батогами, каторгою або смертю [Сінь Тан шу 2000, 45–46], можна зробити однозначний висновок, що Хуан Чао мав за

батька доволі впливового (оскільки багатого) бандита, який керував власним кримінальним загonom солемафії із числа тої самої “непутячої молоді”.

Тепер про самого Хуан Чао. За даними “Нової Ганської історії” “він чудово володів мечем, стріляв на скаку з лука, трохи вмів читати й писати і був красномовним” [Сінь Тан шу 2000, 46], тобто до бандитського промислу теж був цілком підготовлений. Отож не дивно, що контрабандна солеторгівля уже з молодих років стала і його професією [Пінхуа... 2000, 20–21]. Правда, про масштаб бандитського авторитету Хуан Чао в джерелах прямих даних майже немає, але є в пінхуа одна історія, яка дозволяє хоча б у загальних рисах розв’язати і це питання.

Йдеться про повернення Хуан Чао додому після невдалої спроби здати у столиці імперії Чан’ані іспит на чиновницько-науковий ступінь цзіньши. Шлях його пролягав через гірський хребет Сюаньдаофен. Перейшовши через нього, Хуан Чао з трьома попутниками підійшов до невеличкого поселення Хоуцзяжуан, де на околиці містечка зустрів знаменитого місцевого бандита Шан Жана, під проводом якого перебувало “п’ять сотень завзятих молодців, кожен твердий, як алмаз, та хоробрий, як Цзилу...” [Пінхуа... 2000, 19]. Плани у Шан Жана були масштабними: “Дорогою когось уб’ємо чи пограбуємо...” [Пінхуа... 2000, 19], але зустрівши Хуан Чао цей місцевий злочинець чомусь нічого подібного з ним не вдіяв. Більше того, коли Хуан Чао назвав своє ім’я, одного цього виявилось достатнім, щоб Шан Жан не лише не пограбував подорожніх, а ще й звернувся до Хуан Чао з дещо несподіваною пропозицією: “Якби стали ви (тобто Хуан Чао!) нашим старшим, можна було б вибрати день і піти звідси. Дорогою когось уб’ємо чи пограбуємо...” [Пінхуа... 2000, 19]. А це означає лише одне: авторитет і відомість Хуан Чао у кримінальному середовищі були вже такими, що одного імені його виявилось достатнім, аби 500 бандитів не тільки не торкнулися його навіть пальцем, а ще й попросили їхню банду очолити. Звідси можна зробити єдиний можливий висновок: якщо за масштабом бандитизму Хуан Чао і поступався Ван Сяньчжи (у якого під контролем перебувала банда в три тисячі головорізів), то не дуже...

Таким чином, документи однозначно свідчать, що обидва лідери селянської війни 874–884 рр. походили із кримінального середовища, причому обидва (і Ван Сяньчжи, і Хуан Чао) належали не до дрібних злочинців, а були досить значними керманічами злочинного світу, очолювали потужні організації мафіозного типу, які займалися незаконною торгівлею сіллю і контролювали цей антидержавний бізнес на значних теренах Північного й Центрального Китаю. Такі організації мали всі можливості (фінансові, силові, людські, інтелектуальні тощо) для масштабної підготовки антидержавного повстання, але й на цьому інформація про справжнє обличчя народних ватажків не вичерпується. Варто пригадати ще один цікавий факт із їхньої біографії, явно недооцінений дослідниками. Йдеться про невдалу спробу Ван Сяньчжи та Хуан Чао скласти іспит на чиновницько-науковий ступінь цзіньши. Що це за ступінь, і хто міг на нього претендувати?

За даними Л.К.Павловської, цзіньши був найвищим ступенем, який надавався китайським чиновникам [Пінхуа... 1984, 361]. Це означає, що здобувач

цього ступеня в разі успіху на столичних екзаменах потрапляв до верхнього ешелону владно-чиновницької піраміди та отримував призначення на рівні міністра уряду, верховного цензора, академіка Академії Ханьлінь або радника імператора. Та ось проблема: ким треба бути, аби претендувати на посаду такого рівня?

Сподіваюсь, ніхто не заперечуватиме просту істину: щоб стати хоча б претендентом на посаду міністра, пошукач має бути перед цим або начальником управління в центральному апараті означеного відомства, або керувати його великим місцевим підрозділом. Так, щоб всерйоз претендувати на посаду міністра освіти, бажаний має бути або заступником міністра (чи хоча б начальником управління), або головою обласного чи столичного відділу народної освіти, або хоча б ректором вузу. Інші кандидатури навіть розглядатися не будуть. А Ван Сяньчжи та Хуан Чао, згідно зі свідченням самого Ван Сяньчжи, удвох склали іспити на ступінь цзіньши, а отже, їхні кандидатури хоча й не були затвержені, однак розглядалися імператорським урядом як цілком можливі претенденти на одну з посад у верхніх ешелонах влади. Виникає запитання: а чи могло таке статися, якби і Ван Сяньчжи, і Хуан Чао не перебували б уже на державній службі, причому на посадах рівня регіонального керівництва? Елементарна логіка підказує, що такого бути просто не могло. А отже, можна з доволі високим ступенем ймовірності визнати, що обидва лідери майбутньої селянської війни були не лише значними провідниками злочинного світу, але й водночас перебували на доволі впливових чиновницьких посадах регіонального рівня. Щоправда, точних даних про те, які конкретні посади вони займали, документи не містять, та в даному випадку це не так вже й важливо.

Таким чином, можна зробити висновок: ініціатором та організатором початку масової селянської війни 874–884 рр. були лідери кримінального світу тогочасного Китаю, які вміли вдало суміщати державну службу з керівництвом прибутковим антизаконним бізнесом, а програвши боротьбу за владу в загальнокитайському масштабі іншим чиновницько-бюрократичним угрупованням, скористалися ситуацією і підбили недосвідчених в політичних питаннях селян на масовий антидержавний виступ. Саме їхні корумповані та криміналізовані підлеглі розробили програму і план повстання, забезпечили його грошима та зброєю, а у призначений час підняли “заколот у повіті Чаньюань” [Сінь Тан шу 2000, 46].

Наведений аналіз зовсім не означає, звичайно, що за правління ганських імператорів китайським селянам жилося ситно й вільно, і причин бунтувати в них не було. Ось лише кілька свідчень із документів початку 870-х років про матеріальне становище простолюдинів: “Наприкінці років правління Сяньтун (860–873) знову кілька років поспіль були неврожайними...” [Сінь Тан шу 2000, 46], “...в Гуаньдуні вже кілька років поспіль стоїть посуха, з полів нічого збирати, скрізь голод і запустіння, люди втратили опору й ось-ось почнуть умирати на узбіччях доріг” [Пінхуа... 2000, 13], “...люди вирубують дерева, кидають домівки, продають жінок і дітей!” [Пінхуа... 2000, 14]. Справа дійшла до того, що один з чиновників Академії Ханьлінь на ім'я Лу Сі подав імператору доповідну з пропозицією запровадити в державі кількарічний мораторій на збирання податків, оскільки збирати їх все одно нема з кого [Пін-

хуа... 2000, 13–14]. Але твердження про те, що саме посуха й голод стали головною причиною народного повстання, не витримує критики. Адже це був далеко не перший (і, на жаль, далеко не останній) голод і неврожай в історії традиційного Китаю. Чому ж саме голод 873–874 рр. спричинив селянську війну?

Думається, причин таких мінімум дві. По-перше, це фактор суб'єктивний: знайшлися конкретні політики (в даному випадку – мафіозі Хуан Чао й Ван Сяньчжи), які демагогічними обіцянками та утопічними гаслами змогли спровокувати народні маси на бунт. А по-друге, і сама влада зробила все, аби довести до відчаю власних підданих. Адже раніше, в разі виснажливої війни, повені, посухи чи іншого катаклізму представники влади прилюдно розділяли з народом труднощі, чим забезпечували повагу й підтримку співвітчизників, а отже, зберігали в цілому громадський спокій навіть при істотному падінні життєвого рівня абсолютної більшості населення. Зокрема, коли в середині VIII ст. династія Тан ледь не втратила престол в результаті військового заколоту Ань Лушаня, влада видала наказ про позики у багатих купців [Сінь Тан шу 2000, 43], тобто взяла гроші у багатих і цим підтримала матеріальний рівень простолюду. Коли у 763 р. в країні лютували бандити й інтервенти, а столицю Чан'ань взяли в облогу тибетці, “усі чиновники віддали свою платню та разом з місцевими селянами постачали військам продовольство” [Сінь Тан шу 2000, 44]. І нікому з імператорів навіть в голову не приходило показово шикувати на такому фоні, смітити грошима й вибивати з озлоблених підданих додаткові податі. А про те, що відбувалося в Китаї 870-х років, прямо говорить маніфест, з яким Ван Сяньчжи звернувся до співвітчизників на початку повстання: “Чиновники жадібні й ненажерливі, податки важкі, нагороди й покарання несправедливі. Сановники все це приховують, і Сі-цзун [тобто тогочасний ганський імператор. – В.Р.] нічого не знає” [Сінь Тан шу 2000, 46]. Отже, влада зовсім не збиралася розділити з народом тягар неврожаю, а навпаки – поспішала пожити й збагатитися зараз, мало думаючи про можливі наслідки такої згубної політики.

Психологічно більшість людей може відносно спокійно витримувати труднощі матеріального буття, якщо такі саме проблеми переживають усі навколо. Та якщо людина гине з голоду і змушена заради виживання продавати в рабство членів власної родини, а поряд допущений до владної годівниці суцід-чиновник живе в хоромах, їздить у пишних екіпажах і мучиться непростою проблемою, куди просадити зайві гроші, – то рано чи пізно ситуація вийде з-під контролю і завершиться кривавим бунтом й різаниною. Саме так поводитися на рубежі 860–870-х років ганські управлінці, і коли злочинні політичні авантюристи від криміналітету вкинули у знедолений народ популістські ідеї швидкого вирішення всіх проблем, китайське селянство, доведене до відчаю, легко купилося на ці обіцянки й з ентузіазмом підтримало заколотників. В результаті, після того, як захопивши владу в одному повіті, Ван Сяньчжи оголосив маніфест до народу про початок повстання, де виклав свою програму та пообіцяв полегшення життя для селянства, до нього швидко приєдналися десятки (а з часом і сотні) тисяч невдоволених. Залишалася тільки

озброїти й повести їх проти вірних уряду військ, із чим з успіхом впоралися досвідчені у цій справі бандити-бойовики.

Що ж пообіцяли бандити-мафіозі селянам? Чому такі колосальні маси людей одразу їм повірили та влилися до загонів, очолених вчорашніми торговцями контрабандною сіллю та корумпованими бюрократами регіонального рівня?

Китайські історики наполягають на тому, що “більшість повстанців, вихідців із селян-бідняків, вороже ставилася до імператора та його чиновників, тому вони нещадно розправлялися з ними, а жебраків, кого зустрічали дорогою, обдаровували цінними речами” [Очерки... 1959, 251]. Правда, залишається в такому разі незрозумілим звідки ці “цінні речі” бралися, якщо “більшість повстанців” походила, як стверджується, із “селян-бідняків” (тобто власних “цінних речей” не мала), а під час війни, як стверджує та ж китайська історіографія, повсталі селяни сповідували принцип “не грабувати там, де йдеш” [Очерки... 1959, 254]. Крім того, вважається, що “повстанці виступали... за проведення політичних реформ” [Очерки... 1959, 254], але в чому полягали ці реформаторські ідеї? На це китайська історична наука відповіді не дає.

Ще менше даний аспект селянської війни цікавив західну історіографію синологічного напрямку. Серед праць західних істориків лише в одній докладно аналізується фактичний матеріал стосовно селянської війни 874–884 рр. – у згаданій вже монографії Х.С. Леві [Levy 1955]. Але в ній, окрім чисто позитивістського викладу описаних у джерелах подій, пов’язаних з особою Хан Чао, більше нічого немає. Складається враження, що автор просто сумлінно зібрав усі згадки про селянську війну та самого Хуан Чао, наявні у джерелах, і на існуючих текстах шляхом ретельного компілятивного комплектування просто побудував ще один текст без спроб щонайменшого аналізу фактів, котрі містяться у знайдених документах. В результаті, програмними цілями селянства у війні Х.С. Леві вважає покарання поганих чиновників і зменшення податків [Levy 1955, 84].

Що ж до радянських істориків, то вони взагалі безапеляційно стверджували, що “конкретної програми дій повстанці не мали”, а безпосередні їхні дії полягали тільки в одному: “Під час повстань і походів селяни розправлялися зі своїми гнобителями” [История... 1987, 179], якими радянська історіографія вважала виключно “представників влади – багатих землевласників” [История... 1987, 178]. Та чи можна повірити в те, що китайські селяни 10 років (!) воювали супроти уряду, не маючи ніякої конкретної програми, тобто навіть не за хибні ідеї, – а просто так, ні за що, без будь-якої мети, нічого не бажаючи й нічого від майбутнього не очікуючи?

Для того, щоб розібратися в програмних настановах селянської війни 874–884 рр., варто комплексно проаналізувати весь спектр джерельних матеріалів. А розпочати треба з самого маніфесту Ван Сяньчжи, оскільки тільки після його проголошення до бандитів приєдналися юрби селян, і заколот повітового масштабу швидко переріс у масштабну селянську війну. Текст цього маніфесту частково наводить хроніка “Сінь Тан шу”, там же написано, що в маніфесті Ван Сяньчжи проголосив себе великим полководцем, а селяни, почувши його (маніфест Ван Сяньчжи адресував “усім провінціям”), одразу взя-

лися за зброю (“люб’язно” надану їм криміналітетом) та почали крушити регулярну танську армію. Отже, саме у маніфесті має бути написано те, що знайшло підтримку в широких селянських масах, за що вони, власне кажучи, і пішли воювати проти урядових військ. Саме там і має міститися програма селянської війни 874–884 рр. Які ж конкретні пункти цієї програми можна реконструювати за наведеними цитатами?

1. Враховуючи, що винними у всіх негараздах у країні були проголошені сановники (які “приховують” прикру правду від імператора), зрозуміло, що Ван Сяньчжи свідомо не закликав селян до війни проти імператорської династії, оскільки віра у “доброго царя” є фундаментальним постулатом селянської ментальності. Звідси перший пункт програми: збереження імператорської династії Тан.

2. Якщо в усіх неподобствах в країні винні чиновники, то саме їх і треба за це покарати. Як? Відповідь на це запитання дають подальші дії повстанців і реакція на їхнє наближення усіх ганських управлінців. Коли Ван Сяньчжи захопив Жучжоу, “великий страх охопив чиновників; залишаючи все, вони почали поголовно (!) тікати” [Сінь Тан шу 2000, 47]. Так само “усі чиновники” тікали при наближенні військ Хуан Чао “з округів Шеньчжоу, Гуанчжоу, Інчжоу, Сунчжоу, Сюйчжоу та Янчжоу” [Сінь Тан шу 2000, 49]. І правильно робили, бо, за словами самого Хуан Чао, карати тільки тих чиновників, “хабарництво яких доведено, це зараз – жалюгідні заходи” [Сінь Тан шу 2000, 48]. Тому нормою для повстанців стало ось що: “Усіх затриманих чиновників убивали, підпалювали будинки, якщо не могли там нічого знайти, і всіх князів та шляхетних людей знищували” [Сінь Тан шу 2000, 51]. Отже, другий пункт програми соціальної перебудови, яку запропонували лідери селянам, теж вимальовується доволі виразно: фізичне винищення всіх чиновників.

Проте реальний детальний аналіз конкретних дій повстанців переконливо свідчить, що цими двома пунктами маніфест не вичерпувався. Ось лише кілька цитат:

“Пінхуа з історії династії Лян”: “Грабуючи комори із зерном, які траплялися на шляху, загін (Хуан Чао) йшов, прямуючи на Цаочжоу та Пучжоу. ...місто було дощенту зруйноване: ані хижі, ані будинку не залишилося, безлюддя – жодного димку не видно, лише кульбабки всюди розрослися, та землю всю чортополох вкрив” [Пінхуа... 2000, 19–20]. Містечко Женьлі після перемоги військ Ван Сяньчжи: “В Женьлі... не було ні душі, лише свіжі могильні пагорби...” [Пінхуа... 2000, 20]. І далі: “Ван Сяньчжи знову почав захоплювати й грабувати підпорядковані Нічжоу міста” [Пінхуа... 2000, 21]. “Частини Хуан Чао знову ввійшли в Чан’ань. Солдатам дозволили розправитися з жителями міста. Людей убивали тут же, не жалюючи ані старого, ані малого, – кров текла рікою” [Пінхуа... 2000, 26].

“Пінхуа з історії династії Тан”: “Хуан Чао зібрав залишки свого розгромленого війська... і напав на Ченьчжоу. Він оточив місто і тримав його в облозі майже 300 днів” [Пінхуа... 2000, 35].

“Нова Ганська історія”: “Хуан Чао... обложив Бочжоу, але місто не здавалося... Жителі багатьох округів і повітів, ...боячись бандитів, поставили

спеціальну охорону біля мурів і частоколів, що оточували населені пункти, а розбійники, розділивши війська на дрібні загони, почали безчинствувати скрізь” [Сінь Тан шу 2000, 47]. “Повернувшись до столиці, Хуан Чао, розлютований тим, що народ вітав імператорські війська, влаштував різанину. Убили 80 тисяч, вулицями кров текла потоками; так що через них можна було переправлятися, немов через ріки. Це він називав обмиванням міста” [Сінь Тан шу 2000, 53]. “...Хуан Чао зумів переправитися через ріку і напав на (місто) Бяньчжоу” [Сінь Тан шу 2000, 54].

І таких цитат можна знайти у джерелах ще багато, але усі вони свідчать про одне й те саме: одною зі складових програми соціальної перебудови Китаю в результаті перемоги селянської війни мало стати повне й тотальне знищення усіх міст разом з усіма городянами. Тому й відбивалися від своїх “визволителів” мешканці міст до останньої можливості, бо чудово розуміли: ким би ти не був, багатим чи бідним, чоловіком чи жінкою, дорослим чи дитиною, але якщо селянські армії повстанців увірвуться до міста, різати й грабувати будуть всіх городян. Чому ж Ван Сяньчжи включив цей пункт до програмних настанов повстання? Звичайно, однозначної відповіді на це запитання немає, але певну іезуїтську логіку ватажків повстання реконструювати цілком можливо.

По-перше, середньовічні китайські селяни глибоких знань в галузі економіки, державного будівництва й політики не мали, а тому свої стосунки з владою уявляли доволі примітивно: імператор – хороший, чиновник – поганий, оскільки саме цей конкретний чиновник приходить до конкретного селянина і збирає з нього податки, карає за непослух, фіксує недоїмки тощо. А звідки приїздить у конкретне село конкретний чиновник? Звичайно, з розташованого поблизу міста, де розміщалися органи повітового або провінційного управління. Звідси і висновок: якщо винищити всі міста, то й чиновнику не буде звідки приїздити та псувати життя селянинові.

І, по-друге, навіть зараз, коли завдяки городянам у селян є сільськогосподарська й побутова техніка (вироблена на заводах, розташованих у містах), паливо, одяг і взуття, електрика і багато інших корисних речей, створених городянами, речей, без яких життя сучасного села просто не є можливим, – навіть зараз серед пересічних селян можна почути розмови у стилі: “Ми тут на землі працюємо, горбатимось, годуємо отих лінкуватих городян, а вони там у місті дурня валяють. Сидять, протирають штани по конторах або демонструють роботу у теплих цехах, їх би на трактор – тоді б вони узнали, що таке справжня праця і чесно зароблений шматок хліба!” Що вже казати про селян середньовічного Китаю, які у більшості своїй носили домотканий одяг, кустарно вироблені сандалі, збирали врожай знаряддями, викуваними сільськими ковалями, та через тотальну малоосвіченість поняття не мали про літературу, освіту чи живопис.

Саме на цих руйнівних почуттях і спробували зіграти мафіозі, коли закликали простодушних селян зі зброєю в руках здобути собі загальноселянське щастя.

Отже, відповідаючи на запитання, винесене у заголовок даної статті, можна стверджувати, що селянська війна у Китаї 874–884 рр. зовсім не була

неорганізованим стихійним виступом селянських мас, що не мали чіткого плану повстання, ні ясних цілей боротьби, ні генеральної програми суспільної перебудови країни. Навпаки, детальний аналіз документів свідчить, що це був добре підготований та організований лідерами кримінального світу заколот. Його учасники мали конкретну програму дій, яка передбачала формальне збереження існуючої імператорської династії Тан, поголовне винищення всіх чиновників і тотальне знищення усіх китайських міст, що символізували в очах селянства ненависну регіональну систему влади та були, з точки зору більшості сільських виробників, скупченням дармоїдів, яких село змушене чомусь годувати без будь-якої для нього користі й потреби. Усе це ніяк не дозволяє вважати селянську війну IX ст. "об'єктивно прогресивним явищем історії", а дозволяє оцінити її, насамперед, як грандіозну трагедію загальнокитайського масштабу, результатом якої стало знищення мільйонів людей, істотне зменшення кількості міст і городян, кризу економіки, суттєве падіння життєвого рівня та якісне послаблення оборонного потенціалу тогочасного Китаю. Такою стала сумна ціна, яку заплатив китайський селянин за готовність йти за утопічними гаслами корумпованих аферистів і нечистоплотних політиканів з кримінальним минулим.

ЛІТЕРАТУРА

- История...* История стран зарубежной Азии в средние века. Москва, 1970.
- История...* История Китая с древнейших времен до наших дней. Москва, 1974.
- История...* История стран Азии и Африки в средние века: В 2 ч. Ч.1. Москва, 1987.
- Конрад Н. И.* Избранные труды. История. Москва, 1974.
- Крюков М. В., Малявин В. В., Сафронов М. В.* Китайский этнос в средние века (VII–XIII вв.). Москва, 1984.
- Очерки...* Очерки истории Китая (с древности до "опиумных" войн). Москва, 1959.
- Пинхуа...* Заново составленное пинхуа по истории Пяти династий. Москва, 1984.
- Пинхуа...* Сінь бян у-дай ши пінхуа (Нове пінхуа з історії усіх П'яти династій): Пер. з кит. Л. Павловської // Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу. Тематична хрестоматія. Київ, 2000.
- Сінь Тан шу.* Нова Ганська історія // Рубель В. А. Історія середньовічного Сходу. Тематична хрестоматія. Київ, 2000.
- Смолин Г. Я.* Антифеодальные восстания в Китае. Москва, 1974.
- Смолин Г. Я.* Один из "спутников" крестьянской войны 874–901 гг.: Восстание под руководством Цянь Чэна в Сычуани // Новое в изучении Китая: история и историография. Москва, 1988.
- Levy H.S.* Biography of Huang Ch'ao. Berkeley, Los Angeles, 1955.

